

VRTNA UMJETNOST DARUVARA KROZ POVIJEST

Sažetak

Na pojavu i razvoj perivoja i vrtova u Daruvaru presudan su utjecaj imali termalni izvori, oko kojih se oduvijek podižu neki oblici zelenila.

Prvi su vrtovi u Daruvaru podignuti u vrijeme rimske dominacije, u 3. ili 4. stoljeću naše ere.

Vrtovi Daruvara otada pa do danas imaju kontinuitet – počev od slavenskih svetišta, klaustra srednjovjekovne benediktinske opatije i turske Ilidže preko baroknih perivoja 18. i 19. stoljeća pa sve do danas.

U 18. stoljeću grof Antun Janković podiže dva perivoja – 1762. lječilišni, a od 1771. do 1780. perivoj uz svoj barokni dvorac.

Lječilišni perivoj u Daruvaru najstariji je lječilišni perivoj u kontinentalnoj Hrvatskoj. Nastajao je u nekoliko faza uz termalne izvore i lječilišne zgrade kombinacijom barokno-klasicističkih i pejzažnih elemenata u vrtnoj umjetnosti. Krajem 19. i početkom 20. st. bio je među najpoznatijim i najljepšim lječilišnim perivojima u državi. Konceptija i veličina perivoja do danas se nisu mijenjali.

Dvorski je perivoj jedan od najstarijih perivoja na području Slavonije. Podignut je u kombinaciji baroknog i pejzažnog stila u vrtnoj umjetnosti – barokni parter ispred dvorca okružen je pejzažno uređenim dijelom perivoja. Nekoliko je puta parceliran te danas zaprema šestinu prvobitne veličine. Jedan je od naših rijetkih povijesnih perivoja u kojem su još uvijek vidljivi elementi stilova kojima je pripadao i u kojem su još prisutni poneki primjerci biljnih vrsta iz prvih godina njegova podizanja. Među njima je i muški primjerak vrste *Ginkgo biloba*, zaštićen kao spomenik vrtne arhitekture.

Ostali oblici javnog zelenila pratili su perivoje. Među njima su najvažniji daruvarski drvoredi.

Ključne riječi: barokni perivoj; Daruvar; dvorski perivoj; klaustar; lječilišni perivoj; povijest vrtne umjetnosti; srednjovjekovni vrt.

Uvod

Daruvar ima dugu tradiciju u oblikovanju vrtnih prostora. Postoje pretpostavke da su u vrijeme ilirskog plemena Jasa (ili „Topličana“) na daruvarskom prostoru bila svetišta u blizini toplih izvora, okružena svetim gajevima, samoniklim hrastovim šumama.

Istraživanja Edit Thomas pokazuju da su peristilni vrtovi u Panoniji postojali u vrijeme rimske dominacije. U srednjem je vijeku daruvarsko područje poznato po brojnim opatijama franjevačkog i benediktinskog reda, a dokazano je da je u jednoj od njih (a moguće je i u više njih) bio klaustar uređen kao vrtni prostor.¹

I tursko je doba ostavilo u ondašnjoj Ilidži svoj trag u vrtnoj umjetnosti. Kupalište se ponovo koristi,² a oko njega se podižu perivojni prostori. Lokalitet pod nazivom Turska bašća³ nalazi se kraj obližnje Stupčanice te i to potvrđuje da su Turci podizali „bašće“ i „cvjetne avlije“ gdje god su se nalazili.⁴

Nakon Turaka, te posjede dobiva grof Antun Janković, koji je od Daruvara načinio ono što i danas imamo – grad bogat zelenim prostorima i dva vrijedna perivoja, lječilišni perivoj i perivoj uz grofovski dvorac. S Antunom Jankovićem počinje i novija povijest grada koji dobiva ime Daruvar, prema ždralu iz Jankovićeve grba (mađ. daru – ždral, var – grad).

Tijekom 20. st. nastavlja se tradicija podizanja nasada u Daruvaru. Podiže se novi sportsko-rekreacijski centar, a postojeći se gradski nasadi održavaju i pomlađuju.

Geografske i povijesne odrednice nastanka zelenila u Daruvaru

Daruvar, pitoreskni slavonski lječilišni gradić, smješten je u karakterističnoj kotlini prirodnog proširenja rječice Toplice. Nalazi se uz izvore termalne ljekovite vode, koji su uvjetovali njegovu povijesnu topografsku lokaciju. Naime, tamo su uz izvore tople vode oduvijek postojala naselja, a topli su se izvori štovali i koristili od vremena Jasa pa nadalje.

Urastao je u autohtono zelenilo obronaka Papuka, u samonikle bukove i hrastove šume čiji se rubovi spuštaju nadomak gradu i vežu s gradskim zelenilom.

Termalni izvori s lječilištem bili su osnova razvoja grada i u vrijeme grofovske obitelji Janković. Podiže se lječilište s perivojem, gradi se barokni dvorac, smješten

---

¹ M. Jakčin, *Prilog Daruvara razvoju vrtne umjetnosti SR Hrvatske*, magistarski rad, 1989.

² *Popis dobara u Slavoniji od 1700. do 1702.*

³ Karta kotara Daruvar, 1939., izradio E. Primc, Geografska zbirka Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu

⁴ Cvjetne avlije postojale su u nedalekom Cerniku, a spomenute su u knjizi T. Đurić *Iz prošlosti novogradiškog kraja*, 1974.

akropolski, i ispod njega se podiže nekoliko ulica oko kojih se kasnije izgrađuju pravilni stambeni blokovi. Ta urbanistička koncepcija razvoja grada vidljiva je i danas na suvremenom tlocrtu Daruvara.

Tako su termalni izvori od prapovijesti do danas bili glavni razlog nastajanja naselja na tom prostoru i glavna okosnica razvoja grada. Oduvijek je tamo stambena izgradnja bila praćena sadnjom zelenih površina.

Zelenilo Daruvara u razdoblju antike

Na samom početku 1. st. Rimljani pokoravaju ilirsko pleme Jasa i na području današnjeg Daruvara s vremenom izgrađuju svoje *Aquae Balissae*, što zapravo znači „topla voda“. To je mjesto bilo važno ne samo zbog svojega povoljnog položaja na putu između *Siscie* i *Mursae*, već i zbog kaptiranih termalnih izvora koje su Rimljani uvelike koristili. Gradić je bio najrazvijeniji u doba cara *Commoda*, između 180. i 192. godine n. e.

Na mjestima gdje termalna voda izvire iz tla, Rimljani su podizali kupališta – *thermae*.⁵

Tako su bile poznate i *Aquae Iassae*, na mjestu današnjih *Varaždinskih Toplica*.⁶ Ondje su pronađeni ostaci termi s više bazena i uređajima za grijanje u zidovima i ispod podova.⁷ Tako su i u rimskom Daruvaru postojale terme, a na njihovim je temeljima podignuta prva kupališna zgrada 1762. godine, poznata kao *Antunova kupka*. Oko termi podizali su se perivoji s kamenim žrtvenicima posvećenim bogu *Silvanu* i *nimfama*, koji su pronađeni i u Daruvaru,⁸ a pred kojim su bolesni molili za izgubljeno zdravlje.⁹ Ti nalazi pokazuju da je oko termi u gradu *Aquae Balissae* mogao biti javni park kakvi su se podizali oko svih lječilišta u svim rimskim provincijama (svojim je istraživanjima to dokazivala *Emerita Jashemski*). Posve je sigurno da su u *Aquae Balissae* dolazile rimske legije na liječenje i odmor. Za njima su dolazile horde prostitutki, a njihovo su sijelo bili upravo parkovi oko termi i hramova.¹⁰ Uzevši sva ta istraživanja u obzir te na temelju materijalnih arheoloških nalaza iz Daruvara, pretpostavlja se da je u rimskom Daruvaru bio bar jedan javni perivoj. Poznato je

---

⁵ M. Jakčin, *Prilog Daruvara razvoju vrtne umjetnosti SR Hrvatske*, magistarski rad, Zagreb, 1989.

⁶ M. Jakčin, *Povijesni lječilišni perivoji kontinentalne Hrvatske*, Znanstveni skup iz povijesti vrtne umjetnosti, Društvo za kulturu pejzaža, Zagreb, 2002.

⁷ *Pregled povijesti Varaždinskih Toplica*, II. Izd., 1973.

⁸ M. Gorenc, *Izveštaj o obilasku arheoloških lokaliteta i pregledu pokretnih spomenika u Velikim Bastajima i na užem području Daruvara*, Arheološki muzej u Zagrebu, 1968.

⁹ E. Jashemski, *The Oxford Companion to gardens*, Oxford, 1986.

¹⁰ F. Henriques, *Historija prostitucije*, sv. I., Zagreb.

da su Rimljani u perivoje najviše sadili platane i divlji kesten, a koristili su i bukvu, grab, topole i hrast, kod nas autohtone vrste.

Privatni vrtovi u rimskom gradu također su morali postojati. Bogati činovnici, a takvih je tu bilo mnogo jer je grad bio municipij, gradili su domuse koji su u pravilu imali vrtove peristilnog tipa.¹¹ Takvi su vrtovi pronađeni u svim domusima u svim rimskim provincijama, podizani po određenom ključu kojeg su se svi pridržavali.¹² Istraživanjima ostataka vrtova u rimskim provincijama, u gradovima Conimbriga u Portugalu, Calleva Atrebatum i u današnjem Gloucestershireu u Engleskoj, u Vienni u Francuskoj i drugima, utvrđeno je da su vrtovi oblikom, sadržajem i posađenim biljem jednaki vrtovima Rima i okolice, Pompeja i Herculaneuma.¹³ Domusi su imali raskošne vrtove sa stazama za šetnju, biljem i tekućom vodom, ne samo u vrtu, već i u dnevnim i spavaćim prostorijama.¹⁴

Znajući kako su Rimljani podizali vrtove i s kojim biljem, mogli bismo s velikom točnošću rekonstruirati izgled javnog i privatnog vrta u gradu Aquae Balissae. Sustavnim arheološkim istraživanjima, koja u Daruvaru nikad nisu provedena, potvrdile bi se te tvrdnje. Nažalost, ono najvrjednije što Daruvar danas ima, osim dvorskog perivoja, ostaje do daljnog pod zemljom.

U rimskom gradu Aquae Balissae radili su i liječnici. Brinuli su o rehabilitaciji i vidanju rana legionara na odmoru. U svojem su se liječenju koristili i lijekovima koje su sami spravljali od ljekovitog bilja. Pretpostavlja se da je u Daruvaru postojao i liječnički vrt ljekovitog bilja, jer su upravo iz tih krajeva stanovnici Rima dobivali mnogo kvalitetnog ljekovitog bilja za potrebe liječenja.¹⁵ U Rim je odašiljano samoniklo ljekovito bilje kao kukurijek, ljubica, trnina, glog, kopriva, mak, majčina dušica, paprati, bazga i šipak.¹⁶ Isto tako pouzdano znamo da se iz istih krajeva u Rim slalo i bilje uzgojeno u vrtovima kao neven, metvica i odoljen.¹⁷ Odande su odvožene i hrastove grane, od čijeg su se lišća i plodova posvuda po rimskom carstvu pleli vijenci za glave, najviše ratno odlikovanje, vrjednije čak i od zlatnog vijenca slave. Tako je slavonski hrast lužnjak već onda pronosio slavu svoje postojbine diljem Carstva!

---

¹¹ P. Grimal, *Les jardins romains*, 1969.

¹² B. Cunliffe, *The Oxford Companion to Gardens*, Oxford, 1986.

¹³ Isto.

¹⁴ Julia Berral, *The Garden*, 1966.

¹⁵ H. Tartaglia, *L'Histoire de la Pharmacie en Yougoslavie et sa situation actuelle*, Zagreb, 1956.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

U doba slavenskih plemena

Od 7. st. na prostoru Daruvara slavenska plemena, među njima i Hrvati, na ostacima rimskih ruina uz ljekovite izvore grade svoje naselje Probaticu. Slaveni su obožavali vodu kao stanište nimfa, vila, bogova i duhova, a podzemnim su izvorima pripisivali tajanstvene moći.¹⁸ Vjerovali su i da su stabla sjedišta živih bića, pa su štovali dugovječno drveće kao dub, druge vrste hrastova, lipu, jasen.¹⁹ Najljepši dub bio je posvećen bogu Perunu, koji je bio Njegovo sjedište. Oko tog svetog duba nalazio se slobodan prostor ograđen plotom s dvojim vratima: bilo je to svetište nekog područja i u njemu su se odvijali vjerski obredi i žrtvovanja pijetlova.²⁰

Vjerujemo da je takvo svetište bilo i u Probatici, uz neki od termalnih izvora. Ne znamo jesu li sadili drveće, ali se postojeće obožavalo i njegovalo s najvećom pažnjom i strahopoštovanjem. Bio je to svojevrsni nastavak kulta zelenila na području Daruvara nakon odlaska Rimljana.

Srednjovjekovni samostanski vrt

U srednjem vijeku na području današnjeg Daruvara egzistiraju tri naselja, Podborje, Četvrtkovac i Toplica. Podborje se može locirati na mjestu današnjega Gornjeg Daruvara. Naš poznati povjesničar Đuro Szabo, koji je daruvarski kraj opisivao i istraživao s osobitim interesom i koji ga je često posjećivao zbog rodbinskih veza, piše u vezi s Podborjem: „tu je postojala i opatija benediktinaca Helena de Podborje ...“²¹

U srednjem vijeku vrtovi su zastupljeni uglavnom u samostanima, prvenstveno benediktinskim. Ne zna se točno je li opatija benediktinaca podignuta u 12. ili 13. st., ali zna se da je bila gotička građevina na brežuljku²². Mnogi su se srednjovjekovni samostani smjestili na ostacima rimskih gradova ili ladanjskih zaselaka²³ pa je tako bilo i u Daruvaru. Poznato je da je za gradnju opatije korišten građevni materijal rimskog grada Aquae Balissae.

U vrijeme kada je putopisac Taube 1777. godine vidio opatiju, našao je porušene ili razbijene stupove koji su ležali u vodi ili na zemlji, od sivog mramora

---

¹⁸ M. Kolman-Rukavina, O. Mandić, *Svijet i život u legendama*, 1961.

¹⁹ P. Bulat, *Slavenska botanička mitologija, Narodna starina*, Zagreb, 1932.

²⁰ Isto

²¹ Gj. Szabo, 1932., *Iz prošlosti Daruvara i okolice, Narodna starina*, Zagreb, str. 88. i Tri benediktinske opatije ..., prema Taubeu-

²² *Benedictus amat montes.*

²³ *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. I, 322

u korintskom stilu, već obrasle mahovinom.²⁴ Dalje Taube navodi: „Palača je stajala na padini jednog brežuljka s kojeg se oku pruža prostran predjel. Mračni lug ili bivši zvjerinjak, znaci bivšeg perivoja ukrašena vodoskocima, vodenim ukrasima i kipovima, bistri potoci puni pastrva, ribnjaci, zelene rudine, livade i polja, ponosni vinogradi, daleki bregovi ...“²⁵

Svi benediktinski samostani imali su klaustre okružene kolonadama stupova, a uređivali su ih kao vrtne prostore na način sličan rimskim peristilima.²⁶ Poznavajući način kako su se uređivali klaustri srednjovjekovnih opatija benediktinaca i prema nalazima koje je zatekao Taube, možemo rekonstruirati izgled klaustara u opatiji sv. Helena.

Dvije su se staze križale na sredini, a na središnjem proširenju bila je cisterna ili vodoskok. Voda je vjerojatno dopremana iz potoka Toplica u podnožju brda ili je tu bio bunar. Staze su klaustar dijelile na četiri jednake plohe, koje su bile zasađene ukrasnim, a možda i ljekovitim biljem.²⁷ Ne znamo koje je bilje bilo posađeno, ali je u to vrijeme bilo korišteno više od 600 korisnih i ukrasnih biljaka, među njima i otrovno bilje i bilje za bojanje tkanina i oslikavanje rukopisa.²⁸ Često su u klaustre sadili ruže, ljiljane, tratinčice, irise i pokoju vočku ili drugo stablo.²⁹ Klaustar je bio okružen porticima s kolonadama stupova u korintskom stilu od sivog mramora.

Unutar samostanskih zidina bili su i povrtnjaci, liječnički vrtovi, voćnjaci, a izvan zidina vinogradi. Veće opatije imale su i ribnjake, a ono što je Taube vidio možda je bio ribnjak u dolini Toplice.

Još jednu potvrdu da su benediktinski samostani – pa tako i onaj sv. Helene – imali klaustre, daje i nalaz u benediktinskom samostanu sv. Margareta u Bijeloj, desetak kilometara jugoistočno od Daruvara. Prema raspoloživim arheološkim ostacima napravljena je rekonstrukcija tog samostana na kojoj je vidljiv klaustar, koji je zauzimao velik prostor između crkve i ostalih zgrada tog kompleksa.³⁰

To je svakako vrlo vrijedno saznanje, koje daje novu dimenziju vrednovanju povijesne matrice toga prostora.

---

²⁴ F. W. Taube, *Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogshumes Syrmien*, Leipzig, 1777./1778.

²⁵ Isto.

²⁶ *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Zagreb, benediktinci.

²⁷ M. Jakčin, *Prilog Daruvara razvoju vrtne umjetnosti SR Hrvatske, magistarski rad*, Zagreb, 1989

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Zorislav Horvat, *Benediktinski samostan u Bijeloj, Peristil*, br. 55; (originalni je nacrt u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu), 1979.

Turska Ilidža

U razdoblju između srednjeg vijeka i vremena kada grofovi Jankovići dolaze i izgrađuju Daruvar na tom prostoru borave Turci. Kad u 16. stoljeću dolaze u Daruvar, odmah se počinju koristiti toplim izvorima za kupanje i liječenje. Turci su sva kupališta nazivali Ilidža, pa je tako i daruvarsko nosilo istoimeni naziv. Tamo podižu vruće, nepokriveno sumporno kupalište³¹ za stanovnike i vojnike. Ne znamo je li oko kupališta ili na nekom drugom mjestu bilo zelenila, ali poznavajući sklonost Turaka prema cvijeću i vrtovima, možemo pretpostaviti da je bilo. Naime, Turci podižu „bašče“ i „cvjetne avlije“ gdje se god nalaze, a bilo ih je i u nedalekom Cerniku³². Isto tako ne znamo jesu li Turci u okolici Daruvara imali neki uređeni vrt, ali postoji podatak da u neposrednoj blizini Stupčanice, koja je služila kao turska utvrda, postoji lokalitet „turska bašća“³³, čiji naziv prelazi i na kasnije izgrađenu lugarnicu na istom mjestu. Turska bašća nalazi se između Stupčanice i sela Koreničana, oko tri kilometra zračne linije u smjeru istok-sjeveroistok od Stupčanice.

Vrlo je vjerojatno da se taj naziv temelji na činjenici postojanja nekog oblika vrta, ali to tek buduća istraživanja trebaju potvrditi.

Daruvarski perivoji

Grof Antun Janković de Daruvar postaje vlasnik dobra Daruvar 1760. godine. Taj visoki aristokrat, plemić po naslijeđu, obrazovan i ugledan, bio je veliki župan Požeške županije, predsjednik kraljevskog Stola sedmorice u Budimu i tajni savjetnik cara Josipa II. Zanimajući ostala svoja imanja, on izgrađuje zametak budućeg Daruvara, naselju daje ime po ždralu iz svojega obiteljskog grba i podiže brojne vrijedne građevine.

S gradnjom kupališta i perivoja oko kupališnih zgrada započinje se 1762., a 1764. godine podiže se dvorska kapelica, vrlo visoko vrednovana barokna građevina centralnog tipa, koja kasnije postaje župna katolička crkva. Od 1771. do 1777. gradi na brdu iznad grada velebni barokni dvorac, ljetnikovac za svoju obitelj, i uz njega vrijedan perivoj, čija je gradnja potrajala sve do 1780. godine.

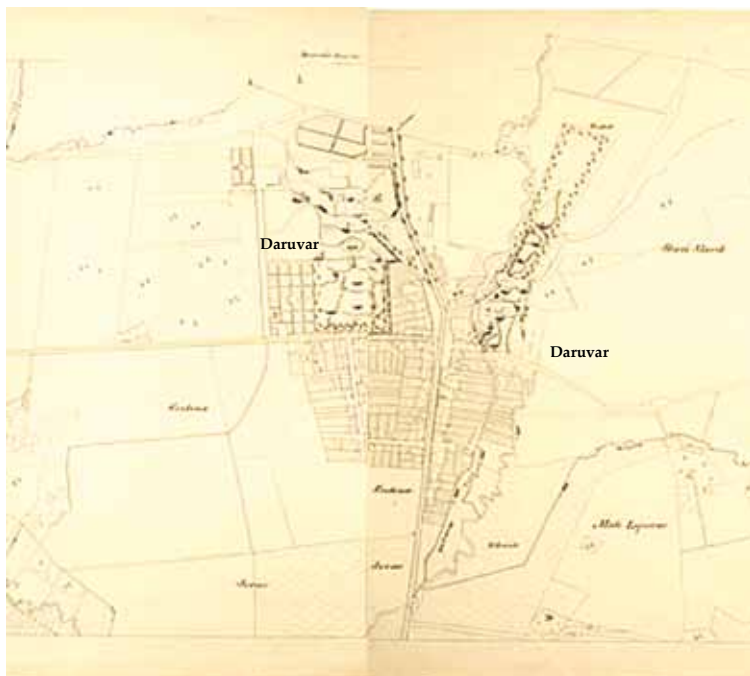
Već od 1760. pa nadalje, Antun Janković dovodi u Daruvar obrtnike Nijemce, Madžare i Čehe, dijeli im gradilišta i tako razvija jezgru grada, pa s pravom možemo reći da je on i prvi daruvarski urbanist.

---

³¹ *Popis dobara u Slavoniji od 1700. do 1702. godine.*

³² T. Gjurić, *Iz prošlosti novogradiškog kraja*, 1974.

³³ Karta kotara Daruvar, 1939. g., izradio E. Primc, Geografska zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Slika 1. Daruvar na katastarskoj karti iz 1861. godine, Ured za katastar, Daruvar

Nakon Antunove smrti imanje Daruvar nasljeđuje njegov brat Ivan, nakon njega Ivanov sin Izidor, pa unuk Julije. I Izidor i Julije ostavili su svoj trag u Daruvaru, najviše u lječilišnom perivoju koji su razvijali, ali i u dvorskom, koji su polako parcelirali i osiromašili ga i prostorno i koncepcijski i sadržajno. Devastacija se dvorskog perivoja nastavila i kasnije, za vrijeme Jankovićevih nasljednika, Tüköryja i Löwyja.

S druge strane Toplice u njihovo je vrijeme procvao lječilišni perivoj, koji je do danas koncepcijski vrlo malo izmijenjen od vremena svojeg nastajanja u drugoj polovici 18. i početkom 19. st. Antunovi su nasljednici razvijali samo onaj dio imanja koji je donosio materijalnu korist – lječilište s perivojem.

Lječilišni perivoj

Samo dvije godine nakon što postaje vlasnik imanja Daruvar, Antun Janković započinje uređivati lječilište. Godine 1762. podiže Antunovu kupku na temeljima rimskih termi, točno na mjestu toplog izvora. Gradili su je makedonski majstori,

spretni za gradnju toplih kupki, kako kaže Taube, a Csaplovics je kasnije u svom putopisu opisao njihov izgled³⁴.

U blizini kupki bila je napravljena gostionica, a do nje je vodila „sjenovita staza s gustim drvećem“³⁵. Kupke su u to vrijeme bile dobro posjećene, dolazili su bolesnici, ali i vojnici iz cijele Slavonije. Za njih je vlastelin Janković sazio vojarnu, kojom su se koristili za vrijeme svojeg boravka i oporavka.³⁶

Antun Janković kaptirao je još nekoliko izvora termalne vode i jedan izvor ljekovitog blata te na njemu sagradio drveni okvir s laganim krovom. Oko lječilišta uredio je perivoj koji je stvarao sjenu za mnogobrojne goste kupališta. Dio vegetacije tada posađene u perivoj prisutan je do danas. Tako kod zapadnog ulaza u park postoje još prvobitno zasađene platane, divlji kesten, nekoliko hrastova, bukva i tulipanovac, a južno od Antunove kupke jest stara paulovnja, danas već gotovo na umoru.

U istočnom dijelu perivoja na površini od oko 4.000 četvornih metara bili su brojni izvori termalne vode, koja je izbijala u jakim mlazovima iz dubine od oko 1.300 m. Csaplovics spominje da je bilo teško naći pitku vodu, jer je na svim bušotinama izbijala samo ona topla. Stoga su pitku vodu žitelji bili prisiljeni nositi iz dvorca Jankovića.³⁷

Tako je izgledalo lječilište s perivojem u tim prvim godinama svojeg postojanja, u drugoj polovini 18. st. Više podataka ne možemo naći, a plan perivoja nije postojao kao za perivoj uz dvorac. Ovdje se perivoj podizao u više faza, stihijski, prateći razvoj toplica i izgradnju novih kupališnih zgrada.

Druga faza u podizanju lječilišnog perivoja nastupa desetak godina nakon Antunove smrti, kada njegov nećak Izidor nastavlja s radovima. U razdoblju od 1810. do 1818. godine Izidor podiže dvije bitne zgrade, Villu Arcadiju i uz nju kupališnu zgradu nazvanu po njegovu ocu, Ivanovu kupku ili Johannesbad. Za gradnju je korišteno kamenje iz obližnjih opatija. Ispred Ivanove kupke napravljen je okrugli natkrivani bazen, iz kojeg je voda vođena u bazene za kupanje. Izgled Ivanovih kupki u to vrijeme poznat nam je s kasnije urađene Hühnovne litografije³⁸, na kojoj se lijepo vidi natkriveni bazen. Taj je okrugli bazen ograđen metalnom ogradom i danas prisutan u perivoju, a posjetioci u nj bacaju novčiće praćene skrivenim željama.

---

³⁴ J. Csaplovics, *Slavonien und zum Theil Croatien*, 1819.

³⁵ Taube

³⁶ Ibid.

³⁷ Csaplovics, *Slavonien...*

³⁸ Kupelj Daruvar, litografija iz 1862. napravljena u majstorskoj radionici Julija Hühna u Zagrebu, po narudžbi Julija Jankovića; original je pohranjen u Grafičkoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Unutrašnji raspored kupki opisao je Csaplovics, a spominje i da se običan puk kupao i kod drugih toplih izvora i u blatnoj kupki. Ta je blatna kupka ovdje bila još od vremena Antuna Jankovića, kao lagana drvena konstrukcija iznad bazena s blatom.

U to su vrijeme u lječilištu radila i dvojica liječnika, dr. Ronelli i kirurg Takač, koji je bio zadužen za puštanje krvi pacijentima. Godine 1804. arendatoru Takaču bilo je zabranjeno puštanje krvi, po odluci generalne županijske skupštine, jer je puštao krv seljacima i gostima do potpune iznemoglosti i omaglice.³⁹

Oko kupališnih zgrada bio je krasan perivoj, s grabovim alejama za šetnje⁴⁰, dok je za aktivnije pacijente bila izgrađena kuglana u perivoju. Staza za šetnju vodila je i do rimskog bunara, koji se nalazio ispod tri žalobne vrbe. Taj je stari izvor hladne, pitke vode bio ograđen, a kraj njega se nalazila još jedna kuglana⁴¹. Csaplovics dalje piše da su u tom velikom vrtu gosti mogli šetati po puteljcima natkrivenim krošnjama, a tamo su bili i mali šumarci breza.

Gosti su se mogli zabavljati i na danas neobičan način – pucajući na zavezanog pijetla. Mogli su također piti dobro crno vino od grožđa uzgojenog u gospodskim vinogradima i prešanog u velikoj gospodskoj preši, koja se mogla vidjeti iz daljine.

S Izidorovim sinom i Antunovim pranećakom Julijem nastupa treća faza u podizanju lječilišnog perivoja. Veliki župan požeške županije i kasnije potpredsjednik Hrvatskoga sabora, grof Julije Janković u posjedu je Daruvara od 1849. godine. Najprije gradi ljetnikovac u švicarskom stilu s drvenim trijemovima, za smještaj gostiju te ga naziva Švicarska vila. Istovremeno je gradio kupališno svratište u centru Daruvara, Marijinu kupku i kuću za blatne kupelji na mjestu starog natkrivenog drvenog bazena iz doba Turaka. Kuća je bila zidana, jednokatna građevina i nazvana ja Anina blatna kupka.

Perivoj je u to vrijeme imao brojne sadržaje. Kupalište je zapremalo površinu od 180 četvornih hvati, a perivoj 10 jutara i 1087 četvornih hvati.⁴² Ispred Antunove kupke nalazila se fontana s toplom vodom za piće, jer je ustanovljeno da je izvrsna za probavu. Hinterhalter je tu vodu usporedio s karlsbadskom, a analizom se bavio i Kitaibel 1808. godine. Bilo je ukupno sedam kupki, a ljudi su se kupali podjednako na kaptiranim i nekaptiranim izvorima. U perivoju je bio i okrugli, drveni glazbeni paviljon, na mjestu na kojem se i danas nalazi.

Grabova šetališta bila su još prisutna na površini od 16 jutara, djelomično i izvan mjesta. Perivoj je posvuda imao šumarke breza, travnjaci su bili njegovani, staze su imale proširenja s klupama za odmor, a neka su odmorišta bila ograđena niskim

---

³⁹ J. Kempf, *Iz prošlosti Požege i požeške županije*, I. sv., 1926.

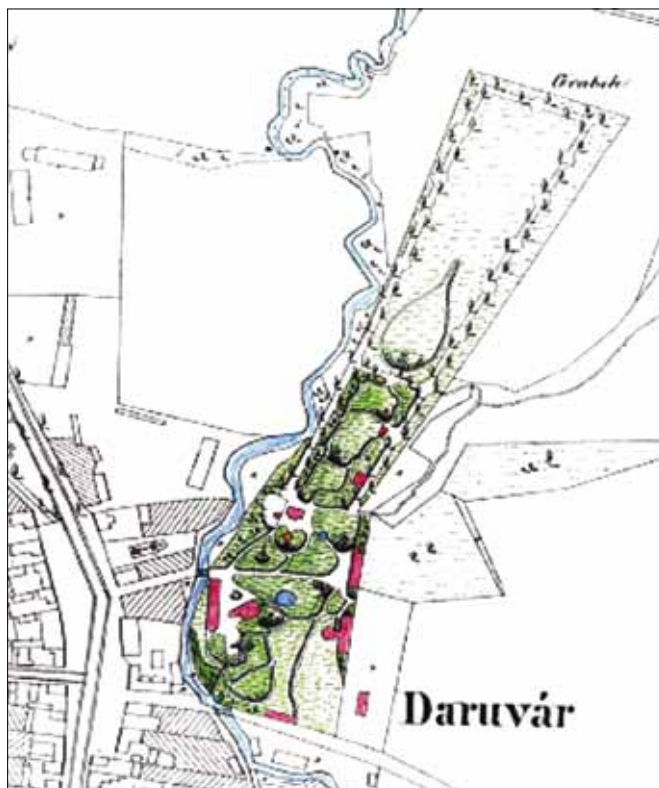
⁴⁰ Csaplovics

⁴¹ Ibid.

⁴² Karta Daruvara iz 1861. g. i katastarske knjige

ogradama od brezovih grana. Cvjetni su parteri bili bogati i obrubljeni niskim šišanim živicama.⁴³

Kao i u perivoju, društveni je život u toplicama bio neobično bogat.⁴⁴

Slika 2. Lječilišni perivoj na katastarskoj karti iz 1861. godine, preslika, kolorirana

Julije Janković obnovio je i dvorac, prizidao mu altanu, opet pod nadzorom bečkog arhitekta, sobe namjestio novim namještajem. Kao i njegov prastric Antun, ostavio je dubok trag svojeg djelovanja na području našega grada. S njime i završava loza grofovske obitelji Janković, jer Julije prodaje imanje Daruvar Magdaleni Lechner, rođenoj pl. Pirk, 1879. godine. A Jankoviće pamtimo po tome što su u 18. i 19. st. zaorali znatne brazde na polju narodnog, političkog i kulturnog života u Hrvatskoj.

⁴³ Onovremeni je izgled perivoja vidljiv na starim razglednicama

⁴⁴ M. Jakčin, Zabavni život u daruvarskim toplicama, *Vrela*, Ogranak Matice hrvatske Daruvar, 2001.

Unuk Magdalene Lechner, grof Antun Tüköry de Algyest, gospodarit će Daruvarom sve do sloma Austro-Ugarske Monarhije na kraju I. svjetskog rata. Tüköry u lječilišnom perivoju ne mijenja gotovo ništa, već održava ono što je zatekao. Na planu Daruvara iz 1896. vidljivo je da se nije smanjivao, kao što se događalo s perivojem uz dvorac.

Godine 1903. Tüköry daje kupalište u zakup poduzetniku Sigmundu Löwy. On u kratko vrijeme kupalište potpuno preuređuje i dograđuje te prostorije oprema novim namještajem. Ivanovu kupku pregrađuje i stvara impozantnu jednokatnu građevinu. Radi ugođe gostima, povezuje je s Aninom blatnom kupkom i dalje sa Švicarskom vilom otvorenim hodnikom, koji na drvenim stupovima nose krov. Duž hodnika bile su posađene biljke penjačice, dobro vidljive na onovremenim razglednicama, pa se i biljne vrste mogu lako prepoznati.⁴⁵

Nekoliko godina kasnije, nakon 1908., Löwy ruši drveni hodnik da bi mogao preurediti Aninu blatnu kupku. To čini u velikom stilu – gradi impozantnu građevinu u maurskom slogu s kupolom i pločicama od fajanse, još i danas prisutnim na njezinoj fasadi. Iako stilski ne pripada u ovaj milje, ta je blatna kupka bila posljednji modni krik. Bazeni su obloženi fajansom, bilo je i tuševa i kamena gromada s mlazom hladne vode za osvježenje, a bile su uređene po uzoru na Franjine vari.⁴⁶

U to vrijeme kupališta i pansioni dobivaju grijanje, pa se Daruvar pretvara i u zimski lječilišni centar. Löwy uvodi kupke s ugljičnom kiselinom te sunčane i zračne kupke na čistom zraku Margaretnog vrha, okruženom nasadom omorika. Odande se pružao krasan pogled na pakračko gorje. Sagrađena je čitaonica i kiosk – kavana s terasom, čime je društveni život kupališnih gostiju uvelike obogaćen. Organizirani su izleti u okolicu društvenim kolima, zabave, koncerti, kazališne priredbe, tombola, vjenčici s plesom, vatrometi, a gosti su imali na raspolaganju i glasovir, razne strane novine, časopise i biljar. U kupališnom su perivoju bili i kuglana i „lawn – tennis“.⁴⁷ Tenisko je igralište bilo smješteno ispred Ivanovih kupki. Perivoj, svratište i ostale zgrade imale su u to vrijeme dijelom acetilensku, a dijelom električnu rasvjetu, a bio je i vodovod za polijevanje parka. Dva puta dnevno u perivoju je svirala kupališna glazba i sve je bilo podređeno kupališnom gostu.

Lječilišni je perivoj u to vrijeme bio vrlo brižno njegovan. Cvjetne su gredice bile raskošne, ovalne, okrugle ili četvrtaste. U sredini gredice obavezno je bila palma ili banana (njih su zimi spremali u staklenik u dvorskom perivoju), a oko njih visoke kane. Sljedeći je prsten sačinjavalo nisko sezonsko cvijeće u više boja – neveni, šeboji, ognjivci, perjanice, lobelije, sadarke – tvoreći zanimljive ornamente. Cvijeće je bilo

---

⁴⁵ Stare razglednice.

⁴⁶ Brošura *Željezno i blatno kupalište Daruvar*.

⁴⁷ Ibid.

obrubljeno niskim šišanim živicama šimšira, a oko njih su bili brižno njegovani pojasi trave (vidi bilješku 48). Niske kuglaste forme tuja bile su prvi put sađene u park, u skladu s onovremenom modom. Šišane su živice imitirale francuski barokni vrt.

Travnate su površine presijecale sipinjene staze, a od stabala najviše su sađene breze, smreke i grabovi, koji su obrubljivali šetnjice u širem dijelu perivoja. Te su se aleje protezale i u obližnju šumu, do Julijeva izvora, poznatog još iz doba Rimljana, a koji je i u Jankovićevoj eri bio dio ponude kupališnim gostima. Grabove su aleje i danas ukras tog perivoja. Sađene su i egzote i penjačice, najviše tekoma i glicinija. Omiljene su bile i ruže deblašice, čest motiv na onovremenim razglednicama.⁴⁸

U tim je godinama, na samom početku 20. st., perivoj bio najraskošniji i najljepši. Bez sumnje je to bilo razdoblje najvećeg procvata daruvarskog lječilišnog perivoja.

Gledajući danas više nego skromne cvjetne aranžmane u tom istom parku, ne možemo ne uzdahnuti za dobrim, starim vremenima.

Lječilišni perivoj u Daruvaru bio je jedinstven po veličini i bogatstvu elemenata, a to je ujedno prvi i najstariji lječilišni perivoj u kontinentalnoj Hrvatskoj. Lječilišni park u Varaždinskim toplicama podignut je oko 1820. godine. Znatniji razvoj tih toplica počeo je u drugom desetljeću 19. st., kako se navodi u brošuri *Varaždinske toplice* u izdanju Muzeja u Varaždinskim Toplicama iz 1973. g. U istom izvoru spominje se da se 1828. počeo uređivati perivoj, zajedno s izgradnjom vodovoda (vidi bilješku 49). Perivoj u Lipiku još je 1861. bio tek mali, skromno uređen vrtni prostor. Tek nakon preuređenja krajem 18. st. postaje velebni perivoj.⁴⁹ To pokazuju katastarske karte Lipika iz 1861. i 1901. godine.

Od 1918. do 1941. godine vlasnik je lječilišnog perivoja Aleksandar Jovanović. Park je i dalje brižno njegovan, a nakon rata, 1945., nacionaliziran je. Otada do danas napravljene su brojne interpolacije – dječje igralište, biste velikana naše povijesti, bazen s ribicama i skulpturom *Gola Maja*, radom akademskog kipara Antuna Augustinčića. Neke su staze promijenile smjer, neke su asfaltirane, a probijene su i nove staze, ravne i okomite jedna na drugu, čime se izgubilo pejzažno obilježje toga dijela perivoja. Bilo je i drugih preinaka, a 1980. izgrađen je u širem dijelu perivoja hotel Termal, na livadi između dvije grabove aleje.

Cvjetni aranžmani postali su nevjestiti i skromni, uneseno je grmlje koje ne pripada povijesnom perivoju. Bilo je puno nestručnih zahvata, a svi su oni pomalo degradirali taj po mnogočemu važan park. Danas je on blijeda slika perivoja iz vremena Julija Jankovića i Sigmunda Löwyja.⁵⁰

---

⁴⁸ Izgled perivoja rekonstruiran je na osnovi razglednica (M. Jakčin).

⁴⁹ M. Jakčin, *Povijesni lječilišni perivoji kontinentalne Hrvatske*, Znanstveni skup iz povijesti vrtne umjetnosti, Zagreb, 2002.

⁵⁰ Izgled perivoja tijekom promjena rekonstruiran je pomoću starih razglednica i litografija te djelomično opisima u literaturi.

Perivoj danas ima površinu od 71.000 četvornih metara, oko 2.000 m aleja, više od 500 četvornih metara cvjetnih površina i više od 60 vrsta drveća i grmlja. Od autohtonih vrsta susrećemo hrast lužnjak, tisu, običnu smreku, grab, brezu, bukvu, klen, trepetljiku, crnu johu, brijest, bijeli i crni bor. Tu su i egzote platana, paulovnja, tulipanovac, tuje, borovac, ariš i mnoge druge. Pojedina su stabla starija više od 200 godina, iz vremena A. Jankovića.

Stilski je to perivoj barokno-klasicističkog i pejzažnog obilježja. Nastajao je od davne 1762., kada je prvo bilje posadio grof Antun Janković de Daruvar. Podizan je bez cjelovitog nacрта, stihijski, s izgradnjom kupališnih zgrada⁵¹ na prostoru koji je korišten oduvijek – na mjestu gdje se nalaze ljekoviti termalni izvori.

Perivoj uz dvorac grofova Jankovića

Nakon što počinje uređivati perivoj uz termalne izvore, Antun Janković odlučio je sebi i svojoj obitelji izgraditi ljetnikovac u Daruvaru. Dvorac je građen od 1771. do 1777. godine, a smješten je akropolski, na brijegu, odakle se pružao krasan vidik. To je jednokatni barokni dvorac tlocrtne osnove u obliku slova „U“ i mansardnim krovštem s lukarnama, zbog čega je u ono vrijeme, a i kasnije vrlo visoko vrednovan (Taube, Mohorovičić, A. Horvat⁵²). Nesumnjivo je bio među najljepšima u sjevernoj Hrvatskoj, a zaštićen je prvom spomeničkom kategorijom⁵³.

To je vrijeme kada se u europskoj vrtnoj umjetnosti javlja pejzažni pokret, a barok dosiže svoj vrhunac. Stoga i taj perivoj nosi obilježja i jednog i drugog pokreta⁵⁴, a projektirali su ga, zajedno s dvorcem, bečki arhitekti.

Središnji dio perivoja, južno od dvorca, bio je izveden u obliku niskog partera, s nepravilnim travnatim plohamama i cvjetnim gredicama na sredini. Mnoge su bile uokvirene niskim šišanim živicama šimšira, a na sredini su imale tuju, pačempres ili palmu. Dvije su grede bile u obliku ribe. U parternom je dijelu bila zastupljena uglavnom grmolika crnogorica (uz cvjetne vrste), a rubno, s obje strane partera bile su skupine breza, jezerce, zavojite staze za šetnju, natkrivena drvena sjenica i ravni drvoredi. Parterni je dio s baroknim obilježjima, a širi je dio perivoja pejzažni. Jako je naglašena uzdužna os perivoja, a ima i nekoliko poprečnih staza te tri staze koje završavaju na glavnom portalu dvorca. Taj je barokni element vrta poznat pod nazivom ‚pačja noga‘.

---

⁵¹ M. Jakčin, *Prilog Daruvara razvoju vrtne umjetnosti u SR Hrvatskoj, magistarski rad*, Zagreb, 1989.

⁵² Anđela Horvat, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982.

⁵³ *Idejna studija urbanističkog plana Daruvara*, Urbanistički institut SRH, 1958.

⁵⁴ M. Jakčin, *Prilog Daruvara razvoju vrtne umjetnosti u SR Hrvatskoj, magistarski rad*, Zagreb, 1989.

Prvi izgled perivoja može se pouzdano utvrditi po katastarskim kartama iz 1861., jer se izgled perivoja do tada nije mijenjao. Perivoj je u vrijeme nastanka opisao i Taube, ali njegov opis treba uzeti s rezervom. Naime, on spominje i ribnjake, vodoskoke i kaskade na padinama brežuljka⁵⁵, ali se čini da je to samo njegov pjesnički doživljaj, a ne i stvarni izgled parka. Naime, drugim povijesnim dokumentima to se ne može dokazati. Za rekonstrukciju prvobitnog izgleda perivoja poslužile su katastarske karte i Hühnovne litografije⁵⁶, a za njegov kasniji izgled i rijetke fotografije.

Slika 3. Dvorski perivoj u Daruvaru, preslika katastarske karte iz 1861. godine, kolorirana

⁵⁵ Taube, *Historische...*

⁵⁶ *Ibid.*

Perivoj uz dvorac obiluje prekrasnim primjercima stabala breza, običnih smreka, tisa, koji su tu od samih početaka nastanka perivoja. Otada su u njemu i dva stabla ginka⁵⁷, muški i ženski primjerak, posađeni ispred dvorca, na početku padine. Ta stabla ginka prvi su primjerci te vrste posađeni u tom dijelu Hrvatske⁵⁸, nakon čega ga sade i drugi velikaši u svoje perivoje. Muški je primjerak ginka zaštićen kao spomenik vrtne arhitekture zbog svojih impozantnih dimenzija i opsega debela preko sedam metara. Donedavno su tu bila i dva prelijepa stabla žalobne japanske sofore, posađene još za Jankovića, od kojih je jedna propala.

U dnu perivoja, zapadno od kićenog partera, nalazila se pravilna pravokutna ploha podijeljena na 24 dijela. Bio je to rasadnik ukrasnog bilja⁵⁹, a tu se nalazio i staklenik – oranžerija za smještaj egzotičnog bilja zimi.⁶⁰ Kuhinjski vrtovi, gospodarske zgrade i konjušnice bile su sjeverno od dvorca, a žitnica jugoistočno. U njezinoj je blizini i obiteljska kapelica, koju je Antun Janković sagradio još 1764. godine, a koja, prema ocjeni Anđele Horvat, predstavlja vrijednu baroknu građevinu centralnog tipa.

Za vrijeme nasljednika Antuna Jankovića perivoj je nekoliko puta parceliran za gradnju kuća obrtnicima doseljenim iz Njemačke, Češke i Mađarske, a kasnije za gradnju ulica, rukometnog stadiona, Doma omladine i srednjoškolskog centra. Interpolirani su spomenici sudionicima II. svjetskog i Domovinskog rata. Perivoj danas zaprema samo jednu šestinu prvobitne površine, a nekad je imao 21 jutro i 1.298 četvornih hvati.

Ulično zelenilo

I ulično zelenilo u Daruvaru ima dugu tradiciju. Prvi drvoređ posadio je još Antun Janković između 1770. i 1780.⁶¹ Uzduž tada postojećih ulica posadio je prve gradske drvorede, stabla bijelog dudu (*Morus alba*). Bijeli je dud grof Janković svesrdno preporučivao, ne samo kao ukrasno stablo, već i kao korisnu voćnu vrstu i podlogu za uzgoj dudova svilca. U to se vrijeme dudov svilac uzgajao u mnogim krajevima Austro-Ugarske Monarhije te se od čahura svilca proizvodila svila.

Jedan se drvoređ protezao istočnim rubom dvorskog perivoja, od južnog ulaza u perivoj ispod dvorske kapelice, pa sve do njegova završetka na sjeveru, današnje Kuhačeve ulice. Koja je vrsta bila posađena u taj drvoređ ne znamo, moguće je da je bila riječ o dudu ili divljem kestenu.

---

⁵⁷ V. Jurčić, M. Kurtela, *Povijesni vrtovi i perivoji kontinentalne zone SRH*, 1985.

⁵⁸ A. Denich, izjava.

⁵⁹ Idejna studija UP Daruvara.

⁶⁰ Gj. Rauš, Stari parkovi Slavonije i Baranje, *Hortikultura*, separat.

⁶¹ M. Jakčin, Ulično zelenilo Daruvara, *Vrela*, OMHD, Daruvar, 2005.

Oko 1860. godine posađeni su i divlji kesteni (*Aesculus hippocastanum*) uz dvorskou kapelu, uz Vranjevinu i na prostoru koji je spajao lječilišni perivoj i gradski trg natkriljujući šetnjicu do vlastelinskog svratišta.

U to se vrijeme u gradove, pa tako i u Daruvar, polako uvode nove drvodredne vrste, kuglasti bagrem (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera') i crni jablan ili piramidalna crna topola (*Populus nigra* 'Italica').

Antun Tüköry nastavio je sadnju drvoreda. Na samom kraju 19. stoljeća, između 1898. i 1900., posađeni su kuglasti bagremi u četveroredu na današnjem glavnom trgu te u današnjoj Radićevoj ulici.⁶² Nekoliko je sadnica posađeno u kratki drvodred ispred kupališnog svratišta. Kuglasti bagrem, lijepo malo stablo guste okrugle krošnje, u Daruvaru je bio najčešće korištena drvodredna vrsta.

Jablan je sađen na manjim potezima, a neko je vrijeme takav drvodred bio i u današnjoj Radićevoj ulici. Ispod stabala bile su i klupe, pa su ti drvodredi predstavljali šetališta i mjesta za odmor.

Osim drvoreda, ispred stambenih kuća sadili su se i grmovi, najviše tisa i pačempres te šišane živice šimšira. Takvi su predvrtovi postojali u samom središtu grada, preko puta dvorske kapelice i žitnice, danas rukometnog stadiona, a bili su ograđeni vrijednim ogradama od kovanog željeza. Neki su se grmovi šimšira održali do danas.

U 20. st. sađeni su i kuglasti javori te lipa, platana i divlji kesten.

Otada pa sve do današnjih dana u Daruvaru su posađeni brojni drvodredi i puno je gradskih površina pretvoreno u vrtne prostore. Neki drvodredi iz prošlog stoljeća još su vitalni i pravi su ukras grada.

Nakon II. svjetskog rata održavali su se postojeći drvodredi, uglavnom loše, a rijetki su posađeni. Sađene su platane (*Platanus acerifolia*) i divlji kesten istočno od središta grada, a do danas su preživjela samo poneka stabla. Sađene su i breze (*Betula pendula*) koje se iz više razloga nisu pokazale odgovarajućima za gradske ulice.

Šezdesetih godina 20. st. glavni je gradski trg pretrpio znatne promjene. Kuglasti su bagremi zamijenjeni s 10 lipa (*Tilia cordata*) i 10 divljih kestena, posađenih u nizu, čineći tako cjelovit drvodred. Stabla bagrema uklonjena su.

U isto su vrijeme uklonjeni i drvodredi bagrema u Radićevoj i Jelačićevoj ulici te su zamijenjeni prekrasnim cijepljenim jasenom (*Fraxinus excelsior*). Iako nekvalitetno održavani i prorijedeći, još su i danas vrlo lijepi. Ta je vrsta sredinom prošlog stoljeća bila jedna od vodećih drvodrednih vrsta u Europi. Na glavnom trgu istovremeno je posađen mali drvodred kuglastog javora (*Acer platanoides* 'Globosum') ispred današnje robne kuće.

---

⁶² Isto.

Preuređenjem glavnog gradskog trga 2003. godine, ostarjele su lipe i kesteni porušeni, a posađene su sadnice lipe male kuglaste krošnje (*Tilia cordata* 'Green Globe'). Nije se poštovao projekt da se zadrži i 10 sadnica kestena u dijelu drvoreda prema katoličkoj crkvi.

Inače, posljednje su godine u Daruvaru karakterizirane nestručnim odnosom prema gradskom zelenilu pa se tako u drvorede sade neodgovarajuće vrste kao naprimjer *Acer palmatum*, a uvode se i egzote (*Liquidambar styraciflua*).

Zaključak

Kada vrednujemo perivoje Daruvara, moramo na prvo mjesto staviti perivoj uz dvorac, koji danas nosi naziv Park Antuna Jankovića. To je vrijedno djelo nastalo planski, poštujući načela izgradnje baroknih i pejzažnih vrtova onoga doba. Nastao je među prvima u Slavoniji, a kasnije su slične linije korištene i u nekim drugim parkovima, kao u Našicama i u Gornjem Oroslavju, na samom kraju 19. st. Parterni dio toga perivoja svakako je originalan i veći od partera drugih perivoja na našem području. Originalnost tog perivoja vidi se i po smještaju drvoreda rubno, a ne uz prilazne staze dvorcima, kao u nekim drugim perivojima. Bez uzora je i dio perivoja determiniran kao rasadnik, koji po obliku podsjeća na renesansne vrtove Italije. Perivoj je dakle bio jedinstven i po veličini i po bogatstvu elemenata, kao malo koji u Hrvatskoj.

Lječilišni perivoj, koji danas nosi naziv Julijev park, nastajao je spontano, u više faza, vjerojatno imitirajući slične perivoje u Mađarskoj i Češkoj. Važan je po tome što je to najstariji lječilišni perivoj u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Dvorac Jankovićevih i dvorski perivoj registrirani su kao nepokretni spomenik kulture rješenjem Konzervatorskog zavoda Zagreba od 13. srpnja 1961. godine. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka donio je 15. siječnja 1987. godine. Rješenje o preventivnoj zaštiti urbanističke cjeline Daruvara, kojim je zaštićeno sve gradsko zelenilo zajedno s oba povijesna perivoja.

Literatura i izvori podataka:

1. Berrall, J. (1966), *The Garden*, Kingsport.
2. Bulat, P. (1932), Slavenska botanička mitologija, *Narodna starina*, Zagreb.
3. Csaplovics, J. (1819), *Slavonien und zum Theil Croatien, ein Beitrag zur Voelker und Laenderkunde*, Pesth, Hartleben's Verlag.

4. Cunliffe, B. (1986), *Roman Empire, Pompeii, Herculaneum and the villas destroyed by Vesuvius*, The Oxford Companion to Gardens, Oxford, Oxford University Press.
5. Denich, A. (1988), *Zavod za zaštitu prirode*, Zagreb, izjava.
6. Đurić, T. (1974), *Iz prošlosti novogradiškog kraja*, Varaždin, Novinsko-izdavačko poduzeće.
7. Gorenc, M. (1968), *Izvoještaj o obilasku arheoloških lokaliteta i pregledu pokretnih spomenika u Velikim Bastajima i na užem području Daruvara*, Arheološki muzej u Zagrebu.
8. Grimal, P. (1984), *Les jardins romains*, Librairie Artheme Fayard.
9. Henriques, F. (1968), *Historija prostitucije*, sv. I., Zagreb, Epoha.
10. Horvat, A. (1982), *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, Liber, Kršćanska sadašnjost.
11. Horvat, Z. (1979), *Benediktinski samostan u Bijeloj*, *Peristil*, br. 55, Zagreb.
12. Jashemski, W. F. (1986), *The Oxford Companion to gardens*, Oxford, Oxford University Press.
13. Jakčin, M. (1989), *Prilog Daruvara razvoju vrtne umjetnosti SR Hrvatske*, magistarski rad, Zagreb.
14. Jakčin Ivančić, M. (2002), *Povijesni lječilišni perivoji kontinentalne Hrvatske*, znanstveni skup iz povijesti vrtne umjetnosti, Društvo za kulturu pejzaža, Zagreb.
15. Jakčin Ivančić, M. (2001), *Zabavni život u daruvarskim toplicama*, *Vrela*, br. 17/18, str. 18, Ogranak Matice hrvatske Daruvar, Daruvar.
16. Jakčin Ivančić, M. (2000), *Dvorski perivoj u Daruvaru*, znanstveni skup iz povijesti vrtne umjetnosti, Društvo za kulturu pejzaža, Zagreb.
17. Jakčin Ivančić, M. (2004), *Barokne značajke daruvarskih perivoja*, *Vrela*, br. 23/24, str. 33, Ogranak Matice hrvatske Daruvar, Daruvar.
18. Jakčin Ivančić, M. (2004), *Povijesni lječilišni perivoji kontinentalne Hrvatske*, *Vrela*, br. 21/22, str. 25., Ogranak Matice hrvatske Daruvar, Daruvar.
19. Jakčin Ivančić, M. (2003), *Lječilišni perivoj u Daruvaru*, *Vrela*, br. 19/20, str. 33, Ogranak Matice hrvatske Daruvar, Daruvar.
20. Jakčin Ivančić, M. (2005), *Vrt benediktinske opatije Sveta Helena de Podborje*, *Vrela*, br. 25, str. 12, Ogranak Matice hrvatske Daruvar, Daruvar.
21. Jakčin Ivančić, M. (2005), *Ulično zelenilo Daruvara*, *Vrela*, br. 26, str. 36., Ogranak Matice hrvatske Daruvar, Daruvar.
22. Jurčić, V.; Kurtela, M. (1985), *Povijesni vrtovi i perivoji kontinentalne zone SRH*, znanstveni skup *Vrtna umjetnost Jugoslavije: povijesno naslijeđe*, Fakultet poljoprivrednih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za povijesne vrtove i razvoj krajine, Dubrovnik.
23. Kempf, J. (1926), *Iz prošlosti Požege i požeške županije*, I. sv.

24. Kolman-Rukavina, M.; Mandić, O. (1961), *Svijet i život u legendama*, Zagreb.
25. Rauš, Đ. (1977), *Stari parkovi Slavonije i Baranje, Hortikultura*, separat, Split.
26. Szabo, Đ. (1932), *Iz prošlosti Daruvara i okolice, Narodna starina*, str. 88., Zagreb.
27. Tartaglia, H. (1956), *L'Histoire de la Pharmacie en Yougoslavie et sa situation actuelle*, Zagreb, Grafička škola.
28. Szabo, Đ. (1906/07), *Tri benediktinske opatije u županiji požeškoj (Sv. Jelena de Podborje, Bijela, Rudin), Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, sv. IX, str. 201.
29. Von Taube, F. W. (1777/1778), *Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogshumes Syrmien*, Leipzig.
30. Popis dobara u Slavoniji od 1700. do 1702.
31. Karta kotara Daruvar, 1939., izradio E. Primc, Geografska zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.
32. Čabrian, J.; Gorenc, M.; Vikić, B. (1973), *Pregled povijesti Varaždinskih Toplica*, II. izd., Turističko društvo i Muzej Varaždinskih Toplica, Varaždinske Toplice.
33. *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 1959., sv. I, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
34. *Kupelj Daruvar* (1862), litografija, radionica Julija Hühna u Zagrebu, Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Zagreb
35. Karta Daruvara (1861), presnimak originala, Ured za katastar u Daruvaru; original na kartonskim pločicama nestao u Domovinskom ratu.
36. Katastarske knjige iz 1861., Daruvar, Arhiv Hrvatske geodetske uprave, sada u Hrvatskom državnom arhivu, Zagreb.
37. Katastarski plan Daruvara (1861), Hrvatski državni arhiv, Zbirka karata, Zagreb.
38. Katastarski plan Daruvara (1896), Ured za katastar, Daruvar.
39. Katastarski plan Daruvara (1960), Ured za katastar, Daruvar.
40. Stare razglednice Daruvara, vlasništvo: Mirjana Jakčin, Ogranak Matice hrvatske Daruvar, Daruvarske toplice, Grad Daruvar, Muzej za umjetnost i obrt, Hrvatski državni arhiv, Nacionalna i sveučilišna knjižnica i drugi.
41. *Željezno i blatno kupalište Daruvar*, brošura, Daruvar.
42. *Banja Daruvar* (1928), Tipografija, Zagreb.
43. Idejna studija urbanističkog plana Daruvara (1958), Urbanistički institut SRH, Zagreb.

Daruvar Garden Architecture through History

Summary

Thermal waters have had crucial influence upon the arrangement and development of gardens in Daruvar, since various types of green vegetation are always arranged around them as ornament.

The first gardens in Daruvar had been arranged in the 3rd or 4th century A.D., during the Roman era.

The Daruvar gardens have maintained continuity throughout that entire time period (Slavic shrines; cloister of mediaeval Benedictine abbey; the Turkish Iliđža; Baroque gardens in the 18th and 19th centuries; the gardens of today).

In the 18th century, Count Antun Janković had two gardens arranged – health resort gardens in 1762, and 1771-1780, gardens around his Baroque castle.

The health resort gardens in Daruvar are the oldest gardens of this type in the continental part of Croatia. Baroque-classicistic and landscape elements of garden architecture had been combined during several phases in order for the gardens to be arranged. On the turn between the 19th and 20th centuries, they were considered to be among the best known and the most beautiful health resort gardens in the state. The concept and the size of the gardens have been preserved until the present date.

Court gardens are among the oldest gardens in Slavonia. They had been arranged by combining two styles of garden architecture – Baroque and landscape; the Baroque parterre in front of the castle is surrounded by landscape gardens. The gardens had been parcelled out on several occasions, so that today, they cover only one sixth of their original size. These are one of our rare historical gardens, in which elements of styles they had belonged to in the past are still present, as are several exempla of the types of herbs dating from the first years of the arrangement of those gardens. Among them is the male exemplum of *Ginkgo biloba*, which is protected as a monument of garden architecture.

Other types of public greens accompany gardens as well. Among them, the most important are the Daruvar lines of trees.

Keywords: Baroque gardens; Daruvar; Court gardens; cloister; health resort gardens; history of garden architecture; mediaeval gardens.

Mr. sc. Mirjana Jakčin Ivančić
Osnovna škola u Đulovcu
Matije Gupca 81
43500 Daruvar
mirjana.ivancic@bj.t.com.hr
+385 (0)91 5338294

